

Pracovní list ku kapitole: **Rodina Starkovcov**

Dokument č. 1:

„Naša skupina 107 mužov bola zostavená 1. decembra 1944 v ústred'ovacom tábore v Seredi, veliteľom tábora SS Hauptsturmführer-om Brunnerom. Dňa 2. decembra sme boli naložení do nákladných vlakov. V dvoch vagónoch, v každom s cca. 53 mužov (malé dobytčie vagóny). V každom vagóne bolo jedna vedro s vodou a jedna vedro pre potrebu, bez jedla. Išli sme trasou cez Poľsko, Gleiwitz, Berlin. Počas päť dňovej cesty sme mohli vedro vyprázdniť len raz. Obe vedrá slúžili viac-menej na vykonávanie potreby, kvôli čomu nám „winiam“ už viac nebola pridelená pitná voda. Naš dych v otvorených škárach pri oknách zamrzal a malé cencúliky v extrémnych prípadoch pomáhali vymädnutým ľuďom. Pri príležitosti spomínaného jediného vyprázdňovania vedra nám dvaja esesáci odobrali náramkové hodinky a obrúčky s krutou poznámkou, že tieto už nebudeme potrebovať.“

Zo spomienok Jozefa A. Starka (preklad Alena Mikulášová)

ZDROJ: Yad Vashem Archives, f. Testemonies, Diaries and Memoirs Collection O. 33, č. 4338, spomienky Jozefa Starka.

Dokument č.2:

„Každodenný nástup spojený s prepočítaním väzňov končil vždy úplným vyčerpaním. Tí, ktorí zostali ležať, boli vyzlečení a pohodení k mŕtvolám ako zajace po veľkej pol'ovačke. Každý desiaty bol kvôli evidencii povytiahnutý o polovicu tela. V marci 1945 dokonca každé 50 tela. Niektorí ešte žili. Tí dostali od ká-pov ranu do hlavy a do krku. Niektorí ešte žili, keď ich hádzali na vlečku auta. Tieto autá z apelplatzu išli hneď k spaľ'ovaniu. Za túto hroznú prácu dostala pracovná komanda zvláštny prídok chleba, asi 100 gramov na deň. Tento chlieb sa denne ušetril na mŕtvych väzňoch.“

Zo spomienok Jozefa A. Starka (preklad Alena Mikulášová)

ZDROJ: Yad Vashem Archives, f. Testemonies, Diaries and Memoirs Collection O. 33, č. 4338, spomienky Jozefa Starka.

Dokument č. 3:

„Ked' v ten istý deň [8. 12. 1944) – autori] prišiel do nášho baraku esesák, pýtal sa na starejšieho. Lengyel videl hrozivý postoj väzňov a neprihlásil sa. Esesák nám dal lehotu, do večera si vybrať starejšieho, ktorý bude za všetko zodpovedný. Skupina, ktorá mala skúsenosti z táborov pre vojnových zajatcov, zorganizovala tajnú voľbu s desiatimi voliteľmi, ktorí väčšinou, 9:1, zvolili mňa. Voľbu som neprijal. Volilo sa znova s rovnakým výsledkom. Na nástojenie spoluväzňov som voľbu prijal, ale predostrel som podmienky, ktoré som chcel, aby boli splnené. [...] Zvolená bola aj komisia na prerozdeľovanie prídelov. Každý týždeň sa obmieňala tak, aby bolo zaistené spravodlivé a všetkými kontrolované prerozdeľovanie prídelov. Mali sme dvoch lekárov, ktorí mali so sebou nejaké lieky ešte zo Sereče. Z desiatich voliteľov sa vyvinulo grémium, v ktorom sa diskutovalo o všetkých problémoch. Takmer každý večer niektorý z väzňov rozprával o svojom povolani alebo o zajateckých táboroch na Sibíri. Viedli sa cenné diskusie, ktoré nás udržiavali duševne v kondícii. Ja som sprostredkoval svoje zážitky z východného frontu a opakovane som sa snažil vysvetliť, že vďaka čistote a poriadku v barakoch a vďaka „vojenskému postoju“ pri apeli môžeme významne prispieť k tomu, že sa naša kritická situácia ešte nezhorší. Aj divoké zviera loví korisť tak, že prvými obetami sú najslabší jedinci.“

Zo spomienok Jozefa A. Starka (preklad Alena Mikulášová)

Dokument č. 4:

„Dňa 5. 4. 1945 sme dostali rozkaz pripraviť sa na odchod. Každý mal v tábo-
re niekoho, s kým sa nechcel odličiť. Naši dvaja doktori sa dohovárali o nie-
ktorých chorých, ktorí už vlastnými silami nemohli tábor opustiť. Tí, žiaľ,
museli byť odoslaní do nemocnice. Boli odovzdaní osudu. Dúfali, že tam prežijú.
My sme ich povzbudzovali správami o skorom príchode osloboditeľov. Ešte oni
si robili starosti, či my prečkáme transport. Čím bližšie je smrť, tým väčšia je
nádej. Na druhý deň sme sa zoradili do päť stupov. Boli sme stále znova pre-
počítavani. Nedostali sme ani tú takzvanú polievku z bielej kímnej repy. Vedrá
na odpadky, v ktorých sa polievka nosila, stáli pred kuchyňou. Tá už bola
zjavne mimo prevádzky. V posledných dňoch bolo ťažké zhromaždiť aj tých 10
mužov, ktorí by odviekli ťažké vedrá z kuchyne k barakom. A to napriek tomu,
že každý, kto doniesol to vedro, za svoju ťažkú prácu dostal o veľkú lyžicu
viac polievky.“

Zo spomienok Jozefa A. Starka (preklad Alena Mikulášová)

ZDROJ: Yad Vashem Archives, f. Testemonies, Diaries and Memoirs Collection O. 33, č. 4338, spomienky Jozefa Starka.

Dokument č. 5:

„Stál som pri okne a pozoroval vlak. Tu som si všimol dvoch mužov ako schádzajú zo vagónu dole, každý z nich mal v rukách zbraň. Podľa tvaru helmy bolo zrejmé, že to môžu byť len príslušníci niektorej zo spojeneckých armád. Neskôr sme zistili, že to boli príslušníci deviatej americkej armády. S opuchnutými nohami a úplne vyčerpaný som vystúpil z vagóna a šiel som približujúcim sa americkým vojakom oproti. Jeden bol poručík, druhý bez hodnosti. Poručík ma vyzval, aby som zostal stáť a naznačil mi, že máme škvrnitý týfus a že sa nechceí vystaviť nebezpečenstvu nákazy. V krátkosti vysvetlil, že patrili k tankovej jednotke, ktorá sa nachádzala za vlakom. Ich tank dorazil k vlaku ako prvý, ale nemôžu nám dať proviant. Prislúchajú k bojovej jednotke, avšak čoskoro príde aj ďalšia jednotka, ktorá nám poskytne nejaké zásoby. V každom prípade sme už mimo nebezpečenstva. Mali by sme sa správať pokojne a len zostať pri vagónoch. Vojak so zbraňou v ruke túto rýchlo zastrčil, šiel pozdĺž vlaku a ukázal strážcom, že si majú obe ruky dať za hlavu. Strážnici odhodili svoje strelné zbrane. Vojak šiel popri vlaku, po jednom zbrane zdvíhal a rozbiť piesty o kmene stromov. Zajatci začali v tichosti opúšťať vagóny, ale zostali stáť pri dverách. Konečne sme sa nachádzali v situácii, ktorú sme si často predstavovali. Bolo o čom premýšľať, mnohí mali slzy v očiach.“

Zo spomienok Jozefa A. Starka (preklad Alena Mikulášová)

„Vážené dámy a páni,

V máji tohto roku som podnikla s jednou českou turistickou skupinou cestu do Izraela. Po celý čas som bola vašou krajinou nadšená a samozrejme aj Jeruzalemom a Yad Vašem. Tu mi dala jedna veľmi sympatická pani pri vstupe do múzea upomienkové listy a priviedla ma na myšlienku, aby som Vám napísala. Už skôr som chcela navštíviť Izrael, ale žiaľ, po našej emigrácii do Švajčiarska to nebolo možné. Môj o desať rokov mladší brat pred cca 20 rokmi pracoval ako študent počas prázdnin v jednom kibuce, medzičasom je z neho už vzorný otec rodiny.

Narodila som sa v roku 1942 v Nitre (Slovensko), takže si ešte na posledné roky vojny trošku spomínam a z rozprávania mojich rodičov som sa tiež niečo dozvedela. Po slovenskom povstaní v auguste 1944 nebol pred deportáciami už nikto chránený. Moji starí rodičia boli veľmi dobromyselní a v Nitre sa ešte cítili bezpečne. Najskôr bol v septembri odvedený môj starý otec a môj otec. Môjho otca ešte prepustili, starý otec bol deportovaný do Auschwitz. Moja stará mama bola zavezená do mestskej nemocnice. Mysleli si totiž, že tam bude v bezpečí. O mesiac neskôr prišiel k budove nemocnice železničný vagón, ktorý nakoniec tiež skončil v Auschwitzi. Môj otec sa ukryl, ale keď zistil, že mňa a matku tým ohrozil, z úkrytu vyšiel. Na tieto momenty sa dokonca rozpomínam, pretože príslušník SS prehl'adal moju detskú izbu. Otec mi neskôr rozprával, keď išiel koridorom z úkrytu, gestapák menom Pour (bol to Čech a bol po roku 1945 v Bratislave popravený) mu dal pohľavok a tým ho uzemnil. O tomto období informoval môj otec sám a aj písomne, pretože v čase keď už bol starší, často dostal depresie a lekár v Kolíne mu poradil, aby svoje zážitky spísal. Vedela som o tom, ale nedal nám tú správu počas vojho života prečítať. Keď v roku 1987 zomrel, hl'adala som túto správu a našla som ju tak, ako Vám ju prikladám.

Môj otec prišiel po oslobodení do Prahy. Stretol vojho bratranca, ktorý tiež prežil. Od neho sa dozvedel, že mama a ja žijeme. Z hotela telegrafoval do Nitry, že žije a že je na ceste. Viem, že dlho čakal, či sa neobjavia nejaké indicie,

že by starí rodičia boli nažive. Rodičia sa od preživších dozvedeli, že moji starí rodičia museli ísť pri selekcii na stranu smrti.

Otec mi rozprával, (takú dostal správu) o vzornom správaní oboch starých rodičov počas transportu. Moja stará mama bola pripravená pomôcť a obetavo sa starala o tých, ktorí to potrebovali. Môj starý otec, ktorý bol zjavne vždy optimista, sprostredkoval akúsi nádej pre ostatných. Keď uvideli z vlaku komíny, povedal ostatným, že sa tam pre nich pečie chlieb.

Rodičia sa po vojne nevedeli s Nitrou rozlúčiť. Celý majetok bol starým otcom včas prevedený na moju matku a tak nebol Slovákom „arizovaný“.

Po februári 1948 nám bolo všetko zobrať. V roku 1949 sme sa museli presídlit' do malého bytu v Bratislave, tam sa narodil môj brat. Na konci roku 1952 v tzv. akcii B nás chceli komunisti opäť vysídliť. Môj otec našiel pre nás miesto v Jablonci nad Nisou, kde bol jeden vzdialený príbuzný zubárom. Tam sme žili do roku 1964. Potom sa môjmu otcovi s jeho malou rodinou s veľkým št'astím podarilo odísť do Kolína (pri Prahe – doplnila autorka prekladu). Moja mama a môj brat s rodinou tam ešte stále žijú. Cítia sa tam veľ' mi dobre.

Ja som tri roky po našom odchode do Kolína emigrovala do Švajčiarska a toho času veľ' mi často cestujem medzi Prahou a mojim domovom tu na Zugersee.

Dúfam, že som vášmu dokumentačnému centru mojimi riadkami trochu prispela.

Keď som bola v máji v Jeruzaleme, ľutovala som, že môj otec Izrael nikdy nenavštívil. Mal panický strach z lietania a vlakom by to nikdy nevládol.

Dúfam, že milostivý Boh nám umožní s mojou mamou budúci rok ešte raz Izrael navštíviť. Videla som veľ'a, ale nie dost'.

Shalom
Christina Stark"

List Christine Stark, dcéry Jozefa Aurela Starka adresovaný Múzeu a pamätníku Yad Vashem v Izraeli (preklad Alena Mikulášová)

Dokument č. 7:

Prezídium Krajinského úradu v Bratislave.

Číslo: 70.414/1938 prez. Bratislava, dňa 8. novembra 1938.

Židovská otázka na Slovensku

- pokyny.
Veľmi nutné!

Dôverné!

Všetkým pánom okresným náčelníkom na Slovensku, pánu policajnému riaditeľovi v Bratislave, pánu správcovi politickej expozitúry vo Vyšnom Svidníku.
/ Do vlastných rúk/.

Dňa 5. novembra 1938 boli I. stupňovým politickým a štátne-politickým úradom vydané telefonické nariadenia, týkajúce sa vyhostenia Židov cudzích príslušníkov, zaistenia ich majetku, ďalej ohľadom premiestnenia Židov československých príslušníkov do ich domovských obcí a pod.

Prezídium krajinského úradu v Bratislave vydáva ohľadom židovskej otázky na Slovensku tieto pokyny:

...

Vo veci premiestňovania Židov československých štátnych príslušníkov, bývajúcich na Slovensku, nariaďuje sa, aby na základe zákona číslo 300/1920 Sb. z. a n. vo znení zákona číslo 125/1933 Sb. z. a n. a na základe zákona číslo 131/1936 Sb. z. a n. boli postupne do domovských obcí presťahovaní nateraz len nemajetní Židia, ktorí majú domovské právo na Podkarpatskej Rusi.

...

Dokument č. 8:

Zo zasadnutia obecného zastupiteľstva mesta Nitry
dňa 1. december 1938.

Čís. : 639 o. z.
30.651/1938 N.

Predmet: Július Stark a rodina -
Priятие do sväzku občanov
mesta Nitry.

U s n e s e n i e.

Obecné zastupiteľstvo mesta Nitry ustaluje, že Julius Stark, majiteľ kina, bytom v Nitre, [REDAKOVANÉ]*, ktorý sa narodil v Liptovskom Svätom Mikuláši dňa [REDAKOVANÉ]*, samostatne si nadobudol nárok na domovské právo v Nitre podľa §-u 2 zák. 222 z roku 1896 a preto obecné zastupiteľstvo na jeho žiadosť prijíma ho do sväzku občanov mesta Nitry i s rodinou, ktorej členom je manželka Gabriela Veröová, narodená v Nitre dňa [REDAKOVANÉ]* a syn Dr. Jozef Aurel Stark, právnik, ktorý sa narodil v Liptovskom Svätom Mikuláši dňa [REDAKOVANÉ]* a od roku 1919 býva s rodičmi v Nitre.

D ô v o d y.

Menovaný preukázal, že podľa domovského listu zo dňa 8. júla 1938 je od narodenia príslušný do Liptovského Svätého Mikuláša v smysle zákonného článku z roku 1886 na tom základe, že jeho otec neb. Armín Stark, ktorý sa narodil v Lipt. Sv. Mikuláši po otcovi neb. Bernardovi Starkovi, ktorý tiež odtiaľ pochádzal a do smrti tam býval. Bol obchodníkom.- Z tohoto plynie, že menovaný žiadateľ bezpochybné má pôvodné domovské právo v Lipt. Sv. Mikuláši od narodenia, v dôsledku čoho je občanom česko-slovenského štátu...

Vzhľadom na to, že od roku 1919 býva v Nitre a je tu majiteľom hodnotných nemovitostí, preto obecné zastupiteľstvo prijalo ho i s rodinou do sväzku občanov mesta Nitry.

O tom upovedomuje sa menovaný ako žiadateľ a obecná rada v Liptovskom Sv. Mikuláši.

starosta

* Údaje boli anonymizované autormi.

ZDROJ: Štátny archív v Nitre, f. Mestský úrad v Nitre, k. 65.

Otázky a úlohy:

Prečítajte si dobové dokumenty a pokúste sa odpovedať na otázky:

1. Zrekonštruujte osudy Jozefa Aurela Starka počas druhej svetovej vojny a po nej. Akú stopu na ňom zanechali udalosti z rokov 1939 – 1945?
2. Ako dokumenty č. 7 a 8 navzájom súvisia?
3. Čo je domovské právo? K akému inštitútu by ste ho v súčasnosti prirovnali?
4. Na základe zákonov (z ktorého obdobia) sa mali vykonávať nariadenia namierené proti židovskej minorite? Čo tieto zákony riešili? Prečo boli aktivované práve v jeseni 1938?
5. Na základe analogickej situácie a jej riešenia v danom období, aké odporúčania by ste dali obyvateľom v súčasnosti? Na čo by si mali dávať pozor pri výklade legislatívy a aplikovaní zákonov do praxe?